

Proč jsou podle Aristotela demokracie a oligarchie nejdůležitější „ústavy“ a v čem se zásadně liší?*

MIROSLAV NOVÁK**

Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů a AMBIS, Praha

Why Are Democracy and Oligarchy the Most Important 'Constitutions' in Aristotle's View and How Do They Fundamentally Differ?

Abstract: According to Aristotle, democracy and oligarchy are empirically the most widespread and analytically fundamental 'constitutions'. I analyse how in different places in his *Politics* Aristotle 'positively' defines and differentiates between democracy and oligarchy. At the same time, I substantiate in detail a new interpretation of Aristotle's view that significantly differs from the current interpretation. 'Combining' the elements, procedures, and principles of democracy and oligarchy gives rise to mixed 'constitutions', a special place among which is occupied by the politeia or republic, which is the best regime 'for most states and for most people'. I show the ways in which it is possible, according to Aristotle, to form such a regime. Carl Schmitt and, later somewhat differently, Bernard Manin draw a link between Aristotle's mixed regime and the representative democracies of today.

Keywords: Aristotle, democracy, oligarchy, equality and inequality, mixed 'constitutions', politeia or republic, representative democracy, elections

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2024, Vol. 60, No. 2: 187–211

<https://doi.org/10.13060/csr.2023.033>

Úvod

V Aristotelově *Politice*¹ lze rozlišovat mezi „spekulativním“ a „pozitivním“ přístupem. Zaměříme-li se na zkoumání politických režimů („ústav“), pro spekulativní přístup jsou základní „skutečná“ aristokracie a její mezní případ, jímž je absolutní neboli totální království (παμβασιλεία, tj. pambasileia) a obecně vzato

* Některé z myšlenek této stati jsem nastínil už ve své starší stati „Aristotelova politická sociologie a moderní reprezentativní demokracie“ (viz Novák, 2001). Za cenné připomínky k předběžné verzi textu děkuji Michalu Janatovi a Jaroslavu Rytířovi, jakož i oběma anonymním recenzentům *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review*.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: prof. Miroslav Novák, Přecechtělova 2397 / 24, 155 00 Praha 5, e-mail: novak@ucp.cz a novak@vsmvv.cz.

¹ Aristotelovu *Politiku* označuji zkratkou Pol., *Etiku Nikomachovu* EN. U jeho citátů odkazuji nejprve na stranu, sloupec a řádku v Bekkerově kritickém vydání Aristotelových spisů,

„ústava“ naprosto (absolutně) nejlepší, kterou bychom mohli sestavit „podle našeho přání, kdyby tomu nebránily žádné vnější překážky“. Naproti tomu pro pozitivní přístup, na který se zde především zaměřuji, jsou základní demokracie a oligarchie, podle Aristotela empiricky nejrozšířenější politické režimy (nejen) v tehdejší Řecku. Cílem statí je vysvětlit analýzu těchto dvou režimů podle Aristotela a zvláště pak podrobně zdůvodnit novou interpretaci Aristotelovy „pozitivní“ definice demokracie a oligarchie, jež se výrazně liší od interpretace standardní, jak ji formuloval zejména Richard G. Mulgan.

Po výkladu demokracie a oligarchie se zabývám režimy smíšenými. Ty totiž vznikají „míšením“ prvků, postupů a principů demokracie a oligarchie. Mezi těmito smíšenými režimy má podle Aristotela zvláštní postavení politeia neboli republika, která je nejlepším režimem „pro většinu obcí a pro většinu lidí“. Není náhodou, že Carl Schmitt a ještě nověji poněkud odlišně i Bernard Manin spojují tento Aristotelův smíšený režim právě s dnešními reprezentativními demokraciemi.

Odlišné přístupy v Aristotelově *Politice*

Mnohé z rozdílů v Aristotelově *Politice* plynou z toho, že pro Aristotela není typický jen jeden přístup, ale přinejmenším dva odlišné přístupy. Mohli bychom u něho rozeznávat jednak přístup *spekulativní*, jednak přístup *pozitivní*.² Když Aristotelés uvádí, že oligarchie je zvrhlá³ podoba čili „deviace“⁴ aristokracie nebo že demokracie je zvrhlá podoba politeie, tj. ústavní vlády (neboli „ústav-

jak je v odborných pracích zvykem. Odkazují na řecký originál z bilingvního řecko-anglického vydání (viz Rackham, 1932/1998). V citacích někdy přidávám alternativní výrazy nebo obraty za lomítko a doplňující výrazy nebo obraty do hranatých závorek. Poukazovat na alternativní termíny považuji za vhodné zejména proto, že v češtině máme prozatím jen dva vydané překlady celé *Politiky*, oba jsou archaické, a pokud jde obecně o překlady Antonína Kříže, jsou záslužné, ale už nedostačují (srov. Svoboda, 2014, s. 67). V případě pochybností konzultuji uznávané francouzské a anglické překlady, které uvádím v literatuře.

² O tom, jak se tyto odlišné přístupy v Aristotelově *Politice* projevují, viz mj. Pellegrin (1990/2015, s. 52), Pellegrin (2003), Grubellier a Pellegrin (2002, s. 200–201). Spekulativní přístup zhruba odpovídá tomu, co někteří němečtí politologové označují jako přístup „normativně-ontologický“. Pozitivní přístup pak zhruba odpovídá tomu, co označují za přístup „empiricko-analytický“. O přístupech normativně-ontologickém, empiricko-analytickém a historicko-dialektickém viz Berg-Schlosser a Stammen (2000, s. 53–92).

³ První český překladatel *Politiky* (a čtyř dalších Aristotelových spisů, mj. *Etiky Nikomachovy*), literární historik a katolický apologeta Pavel Julius Vychodil (1862–1938) to překládá roku 1895 jako „výstřední“.

⁴ Řecký výraz *παρέκβασις* (parekbasis), který český specialista na Aristotela Milan Mráz (1939–2010) v tomto ústavně-politickém kontextu překládá jako „zhoršená podoba“ a překladatel mnoha Aristotelových děl Antonín Kříž (1889–1965) jako „zhoršená odrůda“. Obecně pak výrazu *παρέκβασις* odpovídá v latině digressio a v češtině vybočení. Napovídá tomu předložka *πάρεξ*, která znamená české mimo.

ní demokracie“⁵), vychází ze „spekulativního“ přístupu (aristokracie a politeia jsou tam spolu s královstvím správnými režimy), zatímco když hovoří o tom, že „takzvaná“ aristokracie⁶ a politeia⁷ (tj. republika, timokracie neboli „ústavní demokracie“) jsou režimy smíšenými z prvků, postupů a principů oligarchie a demokracie (tam jsou základními režimy demokracie spolu s oligarchií), vychází z „pozitivního“ přístupu.

Je proto nepatřičné pozastavovat se nad tím, že podle Aristotela dvě správné formy vlády (politeia a „takzvaná“ aristokracie) vznikají kombinací prvků nebo principů dvou zvrhlých⁸ forem vlád (oligarchie a demokracie), protože tato námitka neoprávněně míchá dohromady oba odlišné přístupy⁹.

Ostatně by se dalo argumentovat ve prospěch Aristotelovy teze ještě jinak. Na rozdíl od tyranie, což je nejhorší režim vůbec (viz Pol. IV, 2, 1289b 2; řec. Rackham, 1932/1998, s. 282; srov. Kříž, 1939/2009, s. 137; Špaňár, 1988/2006, s. 141; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 136; Francotte/Loicq-Berger 2014: 482), oligarchie a demokracie obsahují nejen špatné, ale i dobré prvky, postupy a principy, a proto lze kombinací jejich dobrých prvků, postupů a principů dospět ke zdravým, správným formám vlády. Jak uvádí přední francouzský překladatel Aristotela Jules Tricot v poznámce ve svém překladu *Politiky*: „Politeia ve vlastním smyslu slova si musí z oligarchie a demokracie vypůjčit ta nejlepší z jejich opatření.“ (Tricot, 1962/1995, s. 312, pozn. 4)¹⁰ Dále si ukážeme, jakým způsobem se dá dospět podle

⁵ Mráz překládá slovo politeia (v úzkém specifickém smyslu) jako „ústavní demokracie“ (viz Mráz I, 1998, s. 32).

⁶ Zatímco ve skutečné aristokracii vládou ti, kdo jsou opravdu ctnostní (výteční, zdatní), v „takzvané“ aristokracii vládou spíše urození a bohatí než skutečně ctnostní, resp. jejich ctnost není skutečná a absolutní, ale jsou za ctnostné neboli výtečné považováni jen ve svém společenství. Aristotelés rozlišuje ještě tři typy „takzvané“ aristokracie (viz Pol. IV, 7, 1293b 5–22; řec. Rackham, 1932/1998, s. 312 a 314; srov. Kříž, 1939/2009, s. 147–148). Aristotelés kromě toho nejednou hovoří o „takzvané politei“, ale to neznamená, že by stejně jako v případě aristokracie odlišoval „takzvanou“ politeiu od politeie skutečné, ale o takzvané politei se mluví proto, že jde o režim (nebo ústavu), který má jméno stejné jako ústava (režim) obecně.

⁷ Jak uvádím dále, smíšeným režimem je podle Aristotela i tyranie. Nesmíšenými režimy jsou podle něho absolutní neboli totální království (pambasileia), „skutečná“ aristokracie, čistá demokracie a čistá oligarchie. K „čisté“ demokracii se ještě vrátím.

⁸ Jakub Jínek má někdy také „pochybených“ (viz Jínek, 2017, s. 488–489).

⁹ Tak například francouzský politolog a ústavní právník Marcel Prélot (1898–1972), který byl přitom znalcem Aristotela, jehož *Politiku* upravil pro francouzské čtenáře na základě moderního konstitucionalismu (zmiňuji se o tom v bibliografii; viz Prélot, 1950/1977), považuje za „vážnou nedůslednost“, že podle Aristotela z prvků dvou zvrhlých forem vlád (oligarchie a demokracie) vznikne vláda správná (politeia neboli republika): „Comment logiquement concevoir que deux régimes corrompus engendrent, en se combinant, un régime pur?“ (Jak logicky pojmut, že se kombinací dvou porušených režimů zrodí čistý režim?) (Prélot, 1959/1966, s. 88). Tato námitka není nová. Takto argumentoval proti Aristotelovi už Sir Robert Filmer v roce 1652 (viz Filmer, 1652/1991, s. 247).

¹⁰ Aristotelés však také podrobně vysvětluje, že nejhorší forma demokracie (ve které lid

Aristotela k dobré „kombinaci“ nebo „selekci“ prvků demokracie a oligarchie, jak tedy pořídit jejich „správnou směs“, a jak poznáme, zda je taková kombinace nebo selekce zdařilá.¹¹

Francis Wolff ve své knize *Aristote et la politique* rozlišuje v Aristotelově *Politice* nejen mezi dvěma přístupy („spekulativním“ a „pozitivním“), ale navíc i mezi dvěma záměry („deskriptivním“ a „preskriptivním“). Oba „přístupy“ se dají kombinovat s oběma „záměry“. Pokud jde například o tzv. „realistické“ knihy *Politiky*, tj. IV., V. a VI., které představují všechny „pozitivní“ přístup, jedna z nich (IV.) má zároveň deskriptivní záměr (tuto kombinaci označuje za „sociologickou“), zatímco zbylé dvě knihy (V. a VI.) mají současně preskriptivní záměr (kombinace, kterou označuje za „machiavelskou“¹²).

I., II., III., VII. a VIII. knihu charakterizuje „spekulativní“ přístup. Kombinace spekulativního přístupu s deskriptivním záměrem (kterou nacházíme v I. a III. knize) odpovídá podle něho „politické filosofii přísně vzato“ a konečně kombinaci spekulativního přístupu s preskriptivním záměrem (kterou reprezentují II., VII. a VIII. kniha) nazývá „idealistickou“.

V Aristotelově *Politice* lze tak rozlišovat čtyři rozdílné „projekty“ či programy, „neboť se lze tázat

1. na základy politiky za účelem deskriptivním (například zkoumat, co je polis ve své podstatě), nebo
2. za účelem preskriptivním (například se tázat, co je nejlepší, respektive ideální obec absolutně vzato);
3. je také možné se přidržovat pozitivně daností politické zkušenosti za účelem deskriptivním (například se tázat, jaké jsou typy politických režimů) nebo
4. za účelem preskriptivním (například se tázat, co se dá dělat k udržení každého existujícího politického režimu před pádem).“ (Wolff, 1991/1997, s. 18)

neuznává vládu zákona, rozhoduje vše jen hlasováním a stává se despotickým pod vlivem „demagogů“, tj. vůdců lidu) se velmi podobá tyranii, je dokonce „druhem tyranie“, jde tam vlastně o „tyranii s mnoha tyrany“ (Kříž) neboli „rozdělenou tyranii“ (Barker/Stalley) (viz Pol. IV, 4, 1292a 4–38; řec. Rackham, 1932/1998, s. 302 a 304; srov. Kříž, 1939/2009, s. 143–144; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 144–145; Politika V, 10, 1312b 6–7, 1312b 37–38; řec. Rackham, 1932/1998, s. 452 a 454; srov. Kříž, 1939/2009, s. 197 a 198; Španár, 1988/2006, s. 213 a 214; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 215 a 216).

¹¹ Viz zejm. Pol. IV, 9, 1294a 36 – 1294b 2, 1294b 7–19, Pol. IV, 12, 1297a 39–41.

¹² To se vztahuje k Aristotelovým výkladům, jak lze různé „ústavy“ (režimy), a to i ty, které jsou zvrhlé, udržovat při životě, tj. jak zabránit jejich pádu. Aristotelés například veliký prostor věnuje otázce zdánlivě kontroverzní: jak udržet u moci tyranie. Způsob, jakým ji pojednává, však nenechává nejmenší pochybnost o jeho názorech a zbavuje jakéhokoli opodstatnění případnou námitku, že je v tom machiavelistou nebo cynikem (viz Novák, 2018, s. 126–129).

Tabulka 1. Čtyři odlišné výzkumné programy podle Francise Wolffa

	Záměr deskriptivní	Záměr preskriptivní
Přístup spekulativní	kniha I a III (politicko-filosofický projekt)	kniha II, VII a VIII (idealistický projekt)
Přístup pozitivní	kniha IV (sociologický projekt)	kniha V a VI (machiavelský projekt)

Demokracie, oligarchie a otázka rovnosti a nerovnosti

Za zvláště pozoruhodné z pozitivního hlediska lze považovat Aristotelovy úvahy o demokracii a oligarchii, spjatých s určitou sociální strukturou a s určitým typem vládnoucích vrstev. Jak uvádí v V. knize *Politiky*, nejvíce, tj. nejčastěji, vznikají dvě formy vlády: demokracie a oligarchie (Pol., V, 1, 1301b 39–41; řec. Rackham, 1932/1998, s. 374; srov. Kříž, 1939/2009, s. 171; Špaňár, 1988/2006, s. 180; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 180–181; Lord, 1984/2013, s. 131). Aristotelés se velmi často vyjadřuje, jako kdyby jen tyto dvě formy vlády byly skutečně důležité, a zdá se, že jenom jim připisuje praktickou důležitost (viz Moraux, 1965, s. 142–143). Demokracie je vláda chudých (ale svobodných) a oligarchie vláda bohatých. Podle toho, zda zvítězí bohatí nebo chudí, bude stát oligarchický nebo demokratický, a to vysvětluje, proč většina řeckých městských států jsou demokraciemi nebo oligarchiemi (viz Moraux, 1965, s. 143–144).

Z těchto dvou empiricky nejrozšířenějších a analyticky základních forem vlády, které jsou obě podle Aristotela jen zčásti oprávněné a celkem pochybené, je jedna z nich stabilnější a méně náchylná k „nepokojům“:

Přece však stabilnější a méně vystavená nepokojům je demokracie než oligarchie. Neboť v oligarchiích dochází k dvěma druhům nepokojů: jeden staví oligarchy proti jiným oligarchům a druhý je staví proti lidu, kdežto v demokracii bývají nepokoje jen proti oligarchům, zatímco mezi sebou se lid vzájemně nebouří tolik, že by to stálo za zmínku. Mimoto ústava/forma vlády, jež se zakládá na středních třídách¹³ a která je právě nejstabilnější ze zmíněných forem vlády,¹⁴ je bližší demokracii než

¹³ Tím se myslí politeia neboli republika.

¹⁴ Nebo: „z forem vlády tohoto druhu (de ce genre)“ (Aubonnet, obdobně mj. i Kříž). Podobně to překládají Sinclair: „of all such constitutions“ (ze všech *takových* ústav) i Barker/Stalley: „of all the forms with which we are here concerned“ (ze všech forem, jimiž se zde zabýváme). Jowett má: „z *nedokonalých* forem vlády“ (of the imperfect forms of government). Dalo by se to interpretovat například tak, že politeia (v nejužším smyslu) je nejstabilnější ze všech „smíšených“ forem vlády nebo z těch forem vlády, které nejsou dokonalé (za dokonalé mohou být považována absolutní neboli totální království a/nebo skutečné aristokracie). Pellegrin zcela vynechává „toto druhu“ a překládá prostě „nejstabilnější z ústav“ (la plus stable des constitutions).

oligarchii. (Pol. V, I, 1302a 8–16; řec. Rackham, 1932/1998, s. 376; Tricot, 1962/1995, s. 342; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 181; Aubonnet, 1993/2007, s. 157–158; Kříž, 1939/2009, s. 171; Špaňár, 1988/2006, s. 181; Pellegrin, 1990/2015, s. 345; Sinclair, 1962/1976, s. 376, 377; Jowett, 1885/1999, s. 109–110)

Demokracie a oligarchie jsou založeny na odlišném chápání rovnosti a nerovnosti (a odpovídajících koncepcích spravedlnosti):

Tak demokracie vznikla z domněnky, že lidé jsou si rovní naprosto, jsou-li si rovní v něčem. Poněvadž totiž všichni jsou stejně svobodní, domnívají se, že jsou rovní naprosto. Oligarchie pak vznikla z domněnky, že jsou-li lidé v něčem nerovní, jsou nerovní vůbec. Poněvadž totiž jsou nerovní majetkem, domnívají se, že jsou nerovní naprosto. Proto jedni, jako rovní, chtějí mít rovný podíl ve všech právech, druzí zase, jako nerovní, žádají, aby měli víc práv, neboť „víc“ znamená nerovnost. Tudíž všechna zřízení mají jakési oprávnění, ale celkově jsou pochybená.¹⁵ A z toho důvodu, kdykoli jedni nebo druzí ve vládě státu nedostanou takový podíl, jaký jim podle jejich domněnky náleží, vyvolávají nepokoje. (Pol. V, 1, 1301a 29–39; řec. Rackham, 1932/1998, s. 370; Kříž, 1939/2009, s. 169–170; Špaňár, 1988/2006, s. 178–179; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 179; Lord, 1984/2013, s. 129)

O něco dál pak dodává:

Jedni totiž touží po rovnosti, a tak se bouří, když se domnívají, že mají méně (jsou znevýhodněni), přestože jsou prý přece rovní těm, kteří mají více. Druzí zase touží po nerovnosti a převaze¹⁶, a tak se bouří, když jsou přesvědčeni, že ač jsou prý přece nerovní, nemají více, ale [jen] stejně nebo i méně. Taková touha může být oprávněná, ale může být také neoprávněná. Bouří se jednak ti, kteří mají méně a chtějí dosáhnout rovnosti, jednak ti, kteří jsou rovní a chtějí mít více. (Pol. V, 2, 1302a 25–32; řec. Rackham, 1932/1998, s. 378; srov. Aubonnet, 1993/2007, s. 158; Pellegrin, 1990/2015, s. 346; Kříž, 1939/2009, s. 172; Špaňár, 1988/2006, s. 181–182; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 182; Vychodil, 1895, s. 176)

Lze to vyjádřit tak, že „povstání“ (řec. στάσις, tj. stasis) vypukne nejspíš tehdy, když je nerovnost mezi rovnými nebo když je rovnost mezi nerovnými, zatímco nejen rovnost mezi rovnými, ale i nerovnost mezi nerovnými je lépe sná-

¹⁵ Aristotelés to rozvíjí na jiném místě: „Poněvadž však ani ti, kteří jsou rovní jen v jednom, nemají mít stejná práva ve všem, ani nemají mít nestejná práva ti, kteří jsou jen v jednom nerovní, jsou nutně zvrhlé/zhoršené ty ústavy, v nichž to tak je [tj. ve kterých ti, kdo jsou rovní jen v jednom, mají stejná práva ve všem, a ti, kdo jsou nerovní jen v jednom, mají nestejná práva ve všem].“ (Pol. III, 13, 1283b 26–29; řec. Rackham, 1932/1998, s. 238; srov. Kříž, 1939/2009, s. 121; Špaňár, 1988/2006, s. 123; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 116)

¹⁶ Podle Vychodila, po němž to převzal i Kříž. Nebo podle Špaňára: po upřednostňování.

šena. Aristotelés dává vhodný příklad: „doživotní království je [pociťováno jako]¹⁷ nerovnost tehdy, je-li mezi rovnými“ (viz Pol. V, I, 1301b 27–29; řec. Rackham, 1932/1998, s. 374; srov. Louis, 1996, s. 152–153; Špaňár, 1988/2006, s. 180; Kříž, 1939/2009, s. 170–171; Pellegrin, 1990/2015, s. 344; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 180).

Aristotelés dále rozlišuje mezi (a) rovností aritmetickou, tj. numerickou neboli podle počtu a (b) rovností poměrnou (proporcionální), geometrickou neboli podle hodnoty (podle zásluh).¹⁸

Rovnost je však dvojitá, jedna podle počtu, druhá podle hodnoty/zásluh. Podle počtu myslím totožnost a rovnost v množství nebo velikosti /nebo podle Špaňára: co je stejné v množství nebo velikosti/, podle hodnoty/zásluh rovnost poměrnou /co je stejné poměrně/. Tak například podle počtu převyšuje stejně trojka dvojku a dvojka jedničku, poměrně však [stejně] převyšuje čtyřka dvojku a dvojka jedničku. Dvojka je přece stejný díl čtyřky jako jednička dvojky: obě jsou polovinami. (viz Pol. V, I, 1301a 28–35; řec. Rackham, 1932/1998, s. 370; srov. Kříž, 1939/2009, s. 171; Špaňár, 1988/2006, s. 180; Pellegrin, 1990/2015, s. 344; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 179).

Rozdíl mezi rovností numerickou neboli aritmetickou a rovností proporcionální neboli geometrickou je jasný. Numerická rovnost znamená, že počty, statky atd. se rozdělují tak, že každý, ať je jakýkoli, dostane stejně. Proporcionální rovnost znamená, že se rozdělují podle hodnoty či zásluh každého. Méně zřejmé je, proč Aristotelés vícekrát uvádí, že stoupenci demokracie se shodují se stoupenci oligarchie v tom, že by měla platit rovnost proporcionální, tj. podle hodnoty neboli podle zásluh (viz Novák, 2018). Není tomu spíše tak, že podle stoupenců demokracie by měla platit naopak rovnost aritmetická (ti, kdo jsou rovní v něčem, chtějí být rovní ve všem)? Vždyť i Aristotelés sám uvádí, že „demokratické právo¹⁹/demokratická spravedlnost²⁰ spočívá v tom, že je tu rovnost podle počtu (numerická), a nikoli podle hodnoty/zásluh (proporcionální)“ (Pol. VI, 2, 1317b 4–5; řec. Rackham, 1932/1998, s. 488; srov. Kříž, 1939/2009, s. 211; Pellegrin, 1990/2015, s. 417; Aubonnet, 1993/2007, s. 201; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 179; Jowett, 1885/1999, s. 141; Špaňár, 1988/2006, s. 228). Podobně i dále tvrdí: „její právo²¹/spravedlnost²² [právo demokracie] je totiž opakem práva/spravedlnosti podle hodnoty/zásluh“ (Pol. VI, 6, 1321a 2–3; řec. Rackham, 1932/1998, s. 514;

¹⁷ Zde následují Pierra Louise, který pro větší jasnost přidává „pociťováno jako“.

¹⁸ Podobné rozlišení je nastíněno už v Platónových *Zákonech* (VI, 757b; Novotný, 1997, s. 142).

¹⁹ Podle Kříže a Špaňára.

²⁰ „Demokratická spravedlnost“ je mj. podle Aubonneta a Barkera/Stalleye. Nebo jasněji podle Pellegrina: „spravedlivé (event. ‚správné‘, franc. ‚juste‘) [podle koncepce] demokracií...“

²¹ Podle Kříže a Špaňára.

²² Podle Aubonneta.

srov. Kříž, 1939/2009, s. 219; Pellegrin, 1990/2015, s. 435; Špaňár, 1988/2006, s. 238; Aubonnet, 1993/2007, s. 210; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 243).

Aristotelés zde měl na mysli to, že stoupenci oligarchie jsou pro rozdělování moci úměrně (proporcionálně) k bohatství a stoupenci demokracie jsou pro rozdělování moci úměrně ke svobodě. Tedy v obou případech jde *v tomto smyslu* o rozdělování moci podle zásluh čili podle hodnoty (viz mj. Pellegrin, 1990/2015, s. 342, pozn. 1). Aristotelés to vysvětluje v *Etice Nikomachově*:

všichni totiž souhlasí v tom, že právo²³/spravedlnost²⁴ v rozdělování se má dít podle nějaké hodnoty²⁵/zásluhy²⁶, ale nikdo nerozumí hodnotou/zásluhou totéž, nýbrž demokraté ji vidí ve svobodě, oligarchové v bohatství, jiní v urozenosti²⁷, aristokraté v duševní zdatnosti²⁸/v ctnosti²⁹. (EN V, 3, 1131a 25–29; srov. Kříž, 1937/2013, s. 117; Vychodil, 1888, s. 120; Ross/Brown, 1980/2009, s. 85; Bodéüs, 2014, s. 107–108; Tricot, 1990/1997, s. 228)

Lze tedy shrnout, že Aristotelés formuluje vztah stoupenců oligarchie (tj. bohatých) a stoupenců demokracie (tj. chudých) k rovnosti a nerovnosti třemi způsoby, které by se mohly zdát na první pohled vzájemně v rozporu, ale ve skutečnosti jde jen o tři různé formy výkladu, které vyjadřují věcně jedno a totéž. Podle první varianty jde stoupencům oligarchie o nerovnost (ve smyslu převahy neboli upřednostňování), zatímco stoupencům demokracie jde naopak o rovnost (ve smyslu vyrovnání). Podle druhé varianty jde o rovnost nejen stoupencům demokracie, ale i stoupencům oligarchie, avšak zatímco demokratům jde o rovnost početní (numerickou) neboli aritmetickou, oligarchům jde o rovnost poměrnou (proporcionální) neboli geometrickou. Konečně podle třetí varianty jde o rovnost poměrnou neboli geometrickou nejen oligarchům, ale i všem ostatním, tj. i stoupencům demokracie (v tom se podle Aristotela všichni shodují). Neshodují se však v tom, co se má vzít za kritérium této poměrné neboli geometrické rovnosti: například oligarchové míní, že je třeba za základ poměrné rovnosti vzít bohatství, demokraté soudí, že tím základem má být svoboda. A vezmeme-li za základ svobodu, výsledek bude totožný, jako kdybychom vycházeli z numerické (tj. aritmetické) rovnosti, protože, řečeno s Aristotelem, „všichni jsou stejně svobodní“.

²³ Podle Kříže.

²⁴ Podle Tricota.

²⁵ Podle Kříže.

²⁶ Podle Tricota a Bodéüse.

²⁷ Podle Kříže a Bodéüse. Ross/Brown mají „supporters of oligarchy with wealth (or with noble birth)“.

²⁸ Podle Kříže.

²⁹ Podle Tricota a Bodéüse.

Aristotelés se dlouze zabývá otázkou, jak rovnosti dosáhnout, ale pak smutně konstatuje:

I když je velmi těžké/obtížné odhalit pravdu o tom, co je rovnost a spravedlnost, přece je to snadnější než přesvědčit o pravdě ty, kteří mají moc zajistit si víc, než co jim patří. O rovnost a právo usilují vždy slabší; ti, kteří mají moc, o to však nijak nedbají. (Pol. VI, 2, 1318b 2–6; řec. Rackham, 1932/1998, s. 406; srov. Kříž, 1939/2009, s. 213; Pellegrin, 1990/2015, s. 423; Špaňár, 1988/2006, s. 231; Vychodil, 1895, s. 165; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 234–235)

Sofistické úskoky oligarchů a demokratů

V 13. kapitole IV. knihy *Politiky* Aristotelés popisuje, jaké vychytralé lsti nebo „úskoky“³⁰ se v těchto dvou základních režimech vymýšlejí a praktikují zdánlivě či domněle „ve prospěch lidu“.³¹ Úskoky se týkají lidového shromáždění (sněmu), státních „úřadů“, soudů, vyzbrojení a gymnastických cvičení. Aristotelés začíná výklad úskoků příznačně oligarchiemi.

Pokud jde o sněm, vyhláší se, že se ho mohou zúčastnit všichni, ale zámožným se ukládá pokuta, pokud se k němu nedostaví, a [ta pokuta] se uděluje buď jen jim, nebo se jim ukládá pokuta o mnoho vyšší. Co se týče úřadů, ti, kdo splňují majetkový cenzus, je nesmějí odmítnout, kdežto nemajetní je odmítnout smějí. Pokud jde o soudy, zámožným se ukládá pokuta, když se zdráhají na nich zasedat, naproti tomu nemajetní za to nejsou penalizováni, nebo jen mírně, jako v Charóndových zákonech. (Pol. IV, 13, 1297a 17–23; řec. Rackham, 1932/1998, s. 338, 340; srov. Kříž, 1939/2009, s. 157–158; Špaňár, 1988/2006, s. 164; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 163; Lord, 1984/2013, s. 118–119)

Na některých místech má každý, kdo se zapíše, právo účastnit se lidových shromáždění a soudů. Nedostaví-li se však po takovém zápisu na lidové shromáždění nebo k soudu, uloží se mu těžké peněžní sankce, aby ho od zápisu odradily, a když se nezapíše, nemůže se lidového shromáždění ani soudu zúčastnit.

Stejný cíl sleduje zákonodárství při nošení těžkých zbraní a při gymnastických cvičeních. Nemajetní totiž nemusejí mít zbraně, zámožní však dostávají pokutu, když je nemají. A také při zanedbávání gymnastických cvičení nemajetní nejsou nijak penalizováni, zatímco zámožní jsou za to pokutováni, aby se jedni (zámožní) z obavy před pokutou cvičení zúčastnili a druzí (nemajetní) nikoli, poněvadž se nemusejí sankcí obávat.

³⁰ Doslova „sofismata“. Marxisté by dnes hovořili nejspíš o „ideologiích“ v „třídním zájmu“.

³¹ V 8. kapitole V. knihy *Politiky* Aristotelés varuje, aby takovým sofismatům, vymyšleným proto, aby zmátly lid, nikdo nevěřil, neboť fakta (nebo „skutky“) je vyvracejí.

To jsou tedy vychytralé úskoky v oligarchickém zákonodárství. Odpovídají jim v demokratickém zákonodárství úskoky opačné. Chudým se totiž dává plat za to, že se účastní lidového shromáždění a soudu, ale zámožným se neukládá žádná pokuta, když se jich neúčastní. Je tedy na první pohled zřejmé, že kdo by chtěl pořídit správnou směs, měl by oboje kombinovat: dát jednomu [chudým] plat a druhým [zámožným] udělit pokutu; tak by se účastnili všichni, zatímco jinak se správa/vláda městského státu ponechává jenom jednomu. (Pol. IV, 13, 1297a 34 – 1297b 1; řec. Rackham, 1932/1998, s. 340; srov. Kříž, 1939/2009, s. 158; Špaňár, 1988/2006, s. 165; Vychodil, 1895, s. 151; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 164; Pellegrin, 1990/2015, s. 319)

Jak vidíme, poté co Aristotelés vyložil ideologická sofismata jedněch a druhých, vrací se ke svým vlastním doporučením, aby naznačil, jaké kombinace demokratických a oligarchických opatření jsou „správné“.

„Míchání“ prvků demokracie a oligarchie

Tím, že jak demokracie, tak oligarchie je zčásti oprávněná, zčásti neoprávněná, vytváří se totiž příznivý terén k dobrému „namíchání“ prvků těchto dvou vládních forem, které bude obsahovat jejich pozitivní stránky a vyvaruje se jejich negativních stránek.³² Podle Aristotela existují celkem tři smíšené režimy: politeia („ústavní demokracie“, „timokracie“, republika), „takzvaná“ aristokracie a tyranie. Zatímco v politei je víc prvků, postupů a principů z demokracie než z oligarchie, v takzvané aristokracii je tomu naopak. Dále pak tyranie se skládá z prvků, postupů a principů extrémní oligarchie a extrémní demokracie, kdežto politeia a takzvaná aristokracie z prvků, postupů a principů umírněné demokracie a umírněné oligarchie.

Smíšení prvků, postupů a principů dvou hlavních forem vlád může být dále úspěšné nebo neúspěšné, jinými slovy směs může být dobrá, zdařilá nebo naopak špatná, nezdařilá. Aristotelés precizně vymezuje, co chápe pod „úspěšně smíšenou“ ústavou, dává příklad Sparty a popisuje, jakými různými způsoby se taková zdařilá složenina dá sestavovat.

³² Proti termínu „míchání“ namítl Richard Robinson (1902–1996): „You cannot mix democracy and oligarchy like gin and vermouth in a glass. In a cocktail gin and vermouth are both really present. In a mixture of democracy and oligarchy neither is present.“ (Nemůžeme míchat demokracii a oligarchii jako gin a vermut ve sklenici. V koktejlu jsou gin i vermut skutečně přítomné, ve směsi demokracie a oligarchie není žádná z nich přítomná). (Robinson, 1962/1995, s. 90) Tato poznámka se může vztahovat leda ke zkratkovitým výrokům (viz Pol. IV, 8, 1293b 34; řec. Rackham, 1932/1998, s. 314; srov. Kříž, 1939/2009, s. 148; Špaňár, 1988/2006, s. 154; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 151) a dále (Pol. V, 7, 1307a 11–12; řec. Rackham, 1932/1998, s. 314, 414; srov. Kříž, 1939/2009, s. 184; Špaňár, 1988/2006, s. 197; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 197) izolovaným od mnoha dalších Aristotelových vysvětlení. A pokud jde o *proky, postupy nebo principy* oligarchie a demokracie, ty jsou přece ve smíšených formách vlády (ústavách) „really present“ (skutečně přítomné).

Jak uvádí Aristotelés,

známkou dobré/zdařilé směsi demokracie a oligarchie je to, že lze tutéž formu vlády/ústavu nazývat demokratickou i oligarchickou. Stává se to totiž těm, kteří ji tak nazývají, zřejmě jenom proto, že směs byla provedena správně. To se stává i u středu, neboť se v něm vyskytují obě krajnosti. (Pol., IV, 9, 1294b 14–19; řec. Rackham, 1932/1998, s. 320, 322; srov. Kříž, 1939/2009, s. 150–151; Špaňár, 1988/2006, s. 157; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 154)

Jak konstatoval například Bernard Manin, to lze interpretovat tak, že ústava je dobře neboli zdařile smíšená tehdy, když ji lze považovat za demokratickou i za oligarchickou i za žádnou z nich (srov. Manin, 1995/1996, s. 199–200; čes. Manin, 2022, s. 163³³). O něco dále můžeme číst:

V ústavě správně smíšené se mají objevit obě složky [tj. demokratická i oligarchická] a současně žádná z nich. A musí se udržovat sama sebou, a ne zvenčí, tedy nikoli tím, že by si většina sousedů přála její zachování (neboť to by mohlo být i u ústavy špatné), ale tím, že by si žádná část obce vůbec jinou ústavu/formu vlády ani nepřála. (Pol. IV, 9, 1294b 35–39; řec. Rackham, 1932/1998, s. 322; srov. Kříž, 1939/2009, s. 150–151; Špaňár, 1988/2006, s. 157; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 155)³⁴

Můžeme shrnout, že dobře smíšená forma vlády se vyznačuje následujícími rysy³⁵:

1. Jsou v ní skutečně obsaženy prvky obou základních forem vlády, tj. demokracie i oligarchie.
2. Stoupenci demokracie, tj. zejména chudí, v ní nacházejí především demokratické charakteristiky, zatímco stoupenci oligarchie, tj. zejména bohatí, v ní nacházejí především oligarchické rysy.
3. Na dobře či úspěšně smíšené formě vlády však není příliš mnoho vidět ani to, že je demokratická, ani to, že je oligarchická, ani to, že je smíšená.
4. Proto nejen střední vrstvy, ale ani bohatí, ani chudí, ani obecně „žádná část obce (státu)“ si jinou formu vlády nepřejí.

Není třeba zdůrazňovat, že právě při současné reprezentativní demokracii 21. století, kde velkou roli hrají výzkumy veřejného mínění a masmédiá, je důležité, aby si pokud možno „žádná část státu vůbec jinou formu vlády ani nepřála“.

³³ Vycházím z francouzského originálu, ale pro českého čtenáře odkazuji i na odpovídající stránky loni (2022) vydaného českého překladu, který je pořízen z anglického překladu.

³⁴ Podobně i v II. knize *Politiky*: „Má-li se totiž ústava udržet, musí si všechny složky obce přát, aby trvale platila.“ (Pol. II, 1270b 21–22; řec. Rackham, 1932/1998, s. 142; srov. Mráz II, 2004, s. 73)

³⁵ Tohle podrobně analyzuji v Novák (2016, s. 48–50).

Jak se utváří zřízení nejlepší „pro většinu obcí a pro většinu lidí“

Aristotela zvlášť zajímá, jakým způsobem se konkrétně utváří politeia (neboli republika), která je podle něho nejlepší „pro většinu obcí a pro většinu lidí“. Uvádí, „jakým způsobem vedle demokracie a oligarchie takzvaná politeia vzniká a jak je třeba ji zřizovat“ (Pol. IV, 8, 1293b 32–39; řec. Rackham, 1932/1998, s. 314, 316; Kříž, 1939/2009, s. 150; Špaňár, 1988/2006, s. 157; Pellegrin, 1990/2015, s. 306; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 154). Stejně jako ostatní smíšené režimy i politeia vzniká kombinací prvků, postupů a principů dvou analyticky základních a empiricky nejrozšířenějších forem vlád, tj. demokracie a oligarchie.

Aristotelés uvádí tři metody. První a třetí metoda se podobají a představují skutečné „míchání“ prvků, postupů a principů demokracie a oligarchie: při první metodě se zůstává stále v jedné oblasti, při třetí metodě se prvky, postupy či principy vybírají z více oblastí. Druhá metoda je pak spíše „kompromisem“ mezi demokracií a oligarchií (viz Braun, 1967, s. 79–89). Tyto tři způsoby by se daly označit jako

1. „kombinace“,
2. „kompromis“,
3. „selekce“ (srov. Miller, 1995, s. 257).

První způsob míchání (tj. kombinace), který Aristotelés vysvětluje na příkladu soudnictví, spočívá v tom, že se přijmou (v dané věci, zde jde například o finanční úhradu účasti na soudních jednáních) zákony platné v obou zřízeních, tedy v oligarchii i v demokracii. Jak jsme viděli, v oligarchiích se ukládají bohatým pokuty, když se nezúčastňují soudních jednání, a chudí nedostávají žádnou úhradu nákladů, když se soudů účastní. V demokraciích je tomu naopak: chudí dostávají za svou účast na soudním jednání finanční kompenzaci a bohatým se neukládá žádná pokuta, když se soudnímu jednání vyhýbají. Vezmeme-li oboje, tj. z oligarchie pokuty bohatým a z demokracie finanční úhradu chudým, výsledkem bude „společná a střední“ situace, charakteristická pro politeiu, protože ta je směsicí prvků obou režimů (viz Pol. IV, 9, 1294a 37 – 1294b 2; řec. Rackham, 1932/1998, s. 318, 320; Kříž, 1939/2009, s. 164; Špaňár, 1988/2006, s. 140; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 153–154). Soudů se pak budou nejspíše účastnit i bohatí (aby se vyhnuli pokutě) i chudí (protože za svou přítomnost na soudních jednáních dostanou finanční odškodnění).

Druhý způsob (tj. kompromis) spočívá v tom, že se přijme střed nebo průměr toho, co se v obou režimech nařizuje. Například v demokracii není třeba k účasti na lidovém shromáždění žádného majetkového cenzu (tj. ekonomických podmínek) nebo stačí jen cenzus velmi nízký; v oligarchii se k účasti na lidovém shromáždění vyžaduje naopak vysoký majetkový cenzus. Řešením je zde to, že se nepřevzme ani jedno, ani druhé, ale stanoví se prostřední cenzus (viz Pol. IV, 9, 1294b 2–5; řec. Rackham, 1932/1998, s. 320; Kříž, 1939/2009, s. 150; Špaňár, 1988/2006, s. 156; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 154).

Třetí způsob „mixování“ (tj. selekce) je takový, že se vyberou nařízení platná

v obou režimech: něco se vezme (v jedné oblasti, v daném příkladu jde o způsob výběru veřejných činitelů) ze zákona oligarchického, něco (v jiné oblasti, v daném příkladu jde o majetkové podmínky obsazování takových veřejných funkcí) ze zákona demokratického.

Míním to například tak, že za demokratické se pokládá ustanovení, že se úřady / funkce obsazují losováním, za oligarchické, že se obsazují volbou. Dále se za demokratické pokládá, že se při obsazování úřadu nevyžaduje [majetkový] cenzus, za oligarchické, že se cenzus vyžaduje. [Takzvané] [a]ristokracii a politei, [které jsou vládními formami smíšenými z prvků oligarchie a demokracie], tedy odpovídá, že se z každé z nich vezme něco – z oligarchie obsazování úřadů volbou a z demokracie, že se úřady obsazují bez cenzu.³⁶ (Pol. IV, 9, 1294b 4–14; řec. Rackham, 1932/1998, s. 320; Kříž, 1939/2009, s. 164–165; Špaňár, 1988/2006, s. 140; Barker / Stalley, 1995/2009, s. 154; Lord, 1984/2013, s. 112).

Právě tato „selekce“, tj. obsazování veřejných funkcí na základě voleb na jedné straně a nepřítomnost majetkového cenzu na straně druhé, odpovídá dnešním reprezentativním demokraciím. Podle Aristotelových analýz by se tedy daly charakterizovat současné reprezentativní demokracie jako smíšený režim, přesněji jako tato jeho výše zmíněná podoba, založená na „selekci“ demokratických a oligarchických prvků. Carl Schmitt (1888–1985) a po něm poněkud odlišně Bernard Manin právě spojovali současné reprezentativní demokracie se smíšeným režimem podle Aristotela.

Je zde příznačné, jak chápali volby. Podle Schmitta mohou mít volby smysl aristokratický nebo demokratický:

Ve srovnání s losováním je obsazování úřadů volbami metodou aristokratickou, jak správně říkají Platón a Aristotelés. Ale ve srovnání s určením vyšší instancí nebo i s dědičnou posloupností se tato metoda může zdát demokratická. Volby obsahují obě možnosti: mohou mít aristokratický smysl, že k moci povýší výjimečného jedince nebo vůdce, nebo demokratický smysl, že ustanoví vykonavatele, zástupce či služebníka; volič může hrát ve vztahu ke zvolenému roli nadřazeného nebo podřízeného; volba může být nástrojem principu reprezentace (*Repräsentation*) nebo principu identity (...). Ale je třeba rozlišovat, jaký smysl nabývají volby ve skutečnosti. Pokud mají zakládat opravdovou reprezentaci, jsou prostředkem aristokratického principu; pokud znamenají jen výběr závislého zmocněnce, lze je považovat za metodu specificky demokratickou. (Schmitt, 1928, s. 257; srov. podobný čes. překl. Anny Kudrnové in Manin, 2022, s. 157).

³⁶ V první a třetí metodě, tj. v kombinaci a v selekci, je výsledkem „smíšená“ forma vlády, v druhé (kompromisu) je výsledkem „střední“ forma vlády. Politeiu neboli republiku lze obecně označit nejen za smíšenou formu vlády, ale i za „střední“ formu vlády.

Volby v reprezentativní demokracii vedou v praxi podle mého názoru k „opravdové reprezentaci“, protože zvolený reprezentant není ani podřízený, ani závislý zmocněnec těch, kdo ho zvolili.³⁷ Jinak řečeno, volby dnes odpovídají aristokracii (nebo podle Aristotela spíše oligarchii³⁸): demokratický smysl, který vyžaduje „identitu“ (nebo přinejmenším podobnost) mezi vládoucími a ovládanými, zůstává čistě hypotetický. Podle mého názoru tedy Schmitt nejspíš víceméně sdílí stanovisko Aristotela (a Platóna), že v reprezentativních demokraciích představují volby oligarchický nebo aristokratický princip.

U Manina je to poněkud odlišné. Podle něho jsou volby „skutečně zároveň aristokratické i demokratické, *ať je vztah mezi voliči a zvolenými jakýkoli*“ (Manin, 1995/1996, s. 195; srov. čes. Manin, 2022, s. 160; zvýraznil M. N.). Volby, jak uvádí Manin, úspěšně míchají nebo kombinují demokratické a aristokratické (nebo oligarchické) prvky: reprezentativní vláda je „vyrovnaný nebo vyvážený režim“ (régime balancé ou équilibré) (Manin, 1995/1996, s. 306; srov. čes. Manin, 2022, s. 244). Podle Manina „naivní demokraté“ vidí v reprezentativní demokracii jen demokratické a rovnostářské prvky, zatímco stoupenci realismu a „demystifikace“ na to namítají, že „reprezentanti“ patří vesměs k učítým (vyšším) sociálním kategoriím.

³⁷ Je však pravda, že postavení občanů-voličů ve vztahu ke zvoleným politickým reprezentantům není v dnešních pluralitních demokraciích tak úplně beznadějně, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jak zdůraznil např. Manin (1996, s. 228; srov. čes. Manin, 2022, s. 185), to, že političtí reprezentanti jsou zde podrobeni zkoušce znovuzvolení, je vybízí, aby „anticipovali“ (předjímali) retrospektivní „lidový soud“ občanů-voličů nad politikou, kterou provádějí. Tento princip nebo pravidlo „anticipovaných reakcí“ formuloval Carl Friedrich (viz Friedrich, 1941, 1963). Pravidlo „anticipovaných reakcí“ by se dalo formulovat tak, že pokud chtějí být političtí reprezentanti v podmínkách svobodné soutěže zvoleni znovu, je v jejich zájmu, aby anticipovali, jak na jejich politiku budou při dalších volbách reagovat voliči. Tím pádem vzniká v pluralitních demokraciích jakási zpětná vazba (feedback) mezi politiky a občany, což znamená, že vliv řadových občanů aktem voleb nekončí, ale působí do jisté míry i v mezidobí mezi dvěma volbami (viz Sartori, 1987, s. 152; slov. Sartori, 1993, s. 154). Jak známo, velký důraz na roli retrospektivního soudu občanů-voličů nad končící vládou klade právem Karl R. Popper (viz mj. Popper, 1945/2003, čes. Popper, 1994, 1998). Musím zde však nerad dodat, že údajný Periklův „citát“ podle Thúkydida, který Popper s oblibou vícekrát uvádí k podpoře své neklasické teorie demokracie („Although only a few may originate a policy, we are all able judge it“, Popper, 1945/2003: 1; čes. Popper, 1994, s. 17; Popper, 1998, s. 188, 188–189) si Popper vymyslel. V žádném anglickém (neřkuli českém) vydání *Dějin peloponéské války* ani v žádném samostatném vydání Periklovy řeči tato věta neexistuje (podrobněji viz Novák, 2017, s. 292). Přitom by stačilo odkázat na Aristotela, toho však Popper odsuzoval snad ještě víc než Platóna.

³⁸ Podle Aristotela jsou volby principem aristokratickým, když se volí ze všech občanů (což bylo možné v malých městských státech), zatímco když se volí jen z některých občanů, jsou principem oligarchickým (tak je to v dnešních reprezentativních vládách).

Mezi bohatstvím a chudobou

Jednotlivé formy vlády nejsou podle Aristotela založeny ani tak na počtu vládnoucích, ale na různých druzích nerovnosti: nerovnosti sociálně-ekonomické, tj. nerovnosti mezi bohatstvím a chudobou, nerovnosti mravní, tj. mezi ctností (zdatností, výtečností) a špatností, dále pak na nerovnosti rodu, tj. mezi urozeností a neurozeností. Aristotelés uvádí, že největší rozdíl je asi mezi ctností a špatností, potom mezi bohatstvím a chudobou (Pol. V, 3, 1303b 15–16; řec. Rackham, 1932/1998, s. 388; srov. Kříž, 1939/2009, s. 175; Špaňár, 1988/2006, s. 187; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 186). I když je tedy mezi ctností a špatností podle něho ještě větší rozdíl než mezi bohatstvím a chudobou, v praxi to velký význam nemá, protože ctnostné lidi bychom těžko hledali: „urozených a dobrých/ctnostných není nikde sto, ale bohatých [a chudých]³⁹ je všude mnoho“ (Pol., V, I, 1302a 1–3; řec. Rackham, 1932/1998, s. 376; srov. Kříž, 1939/2009, s. 171; Špaňár, 1988/2006, s. 181; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 181).

Pak tedy „oligarchie je takové zřízení obce, v němž nejvyšší moc je v rukou zámožných, demokracie však vzniká tehdy, když nerozhodují vlastníci velkého majetku, ale chudí.“ (Pol. V, I, 1279b 17–19; řec. Rackham, 1932/1998, s. 208; srov. Kříž, 1939/2009, s. 111; Špaňár, 1988/2006, s. 112–113; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 101).

Pojetí, podle něhož demokracie je vládou chudých a oligarchie vládou bohatých, vzešlo z pozitivního přístupu, zatímco „klasická“ Aristotelova typologie tří dobrých forem vlád a jejich tří zvrhlých forem čili deviací, založená na dvou kritériích (počet vládnoucích a v čí prospěch moc vykonávají), spadá do spekulativního přístupu. Z hlediska spekulativního je nejdůležitější rozdíl mezi ctností a špatností, z hlediska pozitivního je nejdůležitější rozdíl mezi bohatstvím a chudobou.

Obvykle je tomu tak, že bohatých je menší počet, zatímco chudých větší počet. Aristotelés sám upozorňuje na nesnáze, které mohou s takovým chápáním demokracie a oligarchie vyvstat. Spojujeme-li totiž demokracii také s vládou velkého množství, a definujeme-li ji tedy jako vládu chudé většiny, a oligarchii také s vládou malého množství, tedy definujeme-li ji jako vládu bohaté menšiny, jak bychom pak měli označit takové zřízení, v jehož čele by stála zámožná většina nebo naopak chudá menšina?

Jak zdůrazňuje Aristotelés v 8. kapitole III. knihy *Politiky*, hlavní, co definuje oligarchii a demokracii, není počet vládnoucích, ale to, zda vládnu bohatí nebo chudí:

menší nebo větší počet těch, kteří mají nejvyšší⁴⁰ moc, jak v oligarchiích, tak v demokraciích, je něčím nahodilým, protože všude je bohatých málo a chudých mnoho.

³⁹ Že chudých je mnoho, považoval Aristotelés za samozřejmé, a proto to ani neuváděl. Někteří editoři to tam však přidávají (viz mj. Tricot, 1962/1995, s. 342, pozn. 2).

⁴⁰ Kříž zde má „svrchovanou“ moc. Nepovažuji však za příliš šťastné, když se používá

Proto (...) pravý rozdíl mezi demokracií a oligarchií je v chudobě a bohatství. Takže tam, kde vládne díky svému bohatství menšina *nebo většina*, je nutně oligarchie, tam pak, kde vládou chudí, [ať už tvoří většinu, nebo výjimečně menšinu], je demokracie. (Pol. III, 8, 1279b 35 – 1280a 3; řec. Rackham, 1932/1998, s. 208, 210; srov. Kříž, 1939/2009, s. 112; Špaňár, 1988/2006, s. 113; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 102; Francotte/Loicq-Berger, 2014, s. 454; zvyraznil M. N.)

Jak uvádí Jínek, docházíme tím k „upřednostnění kvality před kvantitou, což lze považovat za typickou aristotelskou volbu“ (Jínek, 2017, s. 494).

Proti tomu se nejednou staví to, co Aristotelés píše ve 4. kapitole IV. knihy *Politiky*. Uveďme zde rozsáhlé pasáže.

Demokracie se však, jak to v dnešních dobách někteří dělají, nesmí definovat jako zřízení, v němž velké množství má nejvyšší moc – neboť i v oligarchiích a ostatních ústavách poroučí větší část⁴¹ –, ani oligarchie se nesmí definovat jako zřízení, v němž v čele ústavy stojí jen několik málo mužů. Neboť kdyby jich všech bylo dohromady tisíc tři sta a z nich bylo tisíc bohatých a neumožnili těm třem stům chudých podílet se na vládě, nikdo by asi nemohl tvrdit, že žijí v demokracii. Podobně také kdyby chudých bylo málo, ale byli by silnější než zámožná většina, nikdo by asi ani to nenazval oligarchií, kdyby se ostatní, ač bohatí, nepodíleli na veřejných počtech⁴². Spíše se tedy musí říci, že demokracie je tehdy, když vládou svobodní, oligarchie pak, když vládou bohatí, ale svobodných bývá mnoho, zatímco bohatých jen málo. (...) Jinak by to byla oligarchie také tehdy, kdyby se vládní úřady rozdělovaly podle

při překladech a komentářích antických děl výrazů, které v moderní době nabyly velmi specifického významu (například „svrchovaná“ moc, se kterou operuje Kříž a řada dalších překladatelů Aristotela). Obvykle ji nahrazují termínem „nejvyšší moc“. Nepovažují také za vhodné mluvit u Aristotela o „třídním boji“, jak se s tím můžeme setkat například u Pierra Pellegrina, když dnes tento termín spojujeme především s Karlem Marxem a jeho následovníky, u nichž má velmi vyhraněný smysl a je spojen s revolucemi, které Marx prosazuje, kdežto Aristotelés je naopak stoupencem reformu a posilování role středních „tříd“.

⁴¹ Tím se myslí většina těch, *kdo se podílí na moci* (srov. Tricot, 1962/1995, s. 268, pozn. 2). Aristotelés to ostatně přímo uvádí na jiném místě: „i v oligarchii, i v aristokracii, i v demokracii platí to, co rozhodla většina těch, kdo se podílí na vládě státu“ (Pol. IV, 8, 1294a 12–14; řec. Rackham, 1932/1998, s. 316; srov. Kříž, 1939/2009, s. 149; Špaňár, 1988/2006, s. 155; Vychodil, 1895, s. 143; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 152; Pellegrin, 1990/2015, s. 304–305). Neplatí to samozřejmě pro vlády jednoho, Aristotelés je tam také proto nezmiňuje.

⁴² Veřejnými počty Aristotelés nemyslí jen nějaká vyznamenání nebo medaile, ale vládnoucí posty („úřady“). V 10. kapitole III. knihy Aristotelés vysvětluje, že „o politických úřadech říkáme, že jsou veřejnou počtou, a tak kdyby moc zastávali stále titíž lidé, museli by ostatní být bez veřejných počt.“ (Pol. III, 10, 1281a 31–33; řec. Rackham, 1932/1998, s. 220; srov. Špaňár, 1988/2006, s. 117; Aubonnet, 1993/2007, s. 92; Kříž, 1939/2009, s. 149; Pellegrin, 1990/2015, s. 239)

vysoké postavy⁴³, jak prý podle tvrzení některých⁴⁴ je to v Etiopii, anebo podle krásy; neboť je jen malý počet těch, kteří jsou krásní, i těch, kteří mají vysokou postavu. (Pol., IV, 4, 1290a 30 – 1290b 7; řec. Rackham, 1932/1998, s. 288, 290; srov. Kříž, 1939/2009, s. 140; Vychodil, 1895, s. 135; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 140; Pellegrin, 1990/2015, s. 287–288; Aubonnet, 1993/2007, s. 121; Tricot, 1962/1995, s. 269).

Teprve teď Aristotelés formuluje nový názor:

Ale ani jen těmito znaky⁴⁵ nejsou ty režimy dostatečně určeny/definovány. Poněvadž je v demokracii i oligarchii více částí, je nutné ještě dále rozlišovat a říci, že není demokracie tam, kde jen několik málo svobodných vládne nad většinou nesvobodných, jako v Apollónii v Iónském moři a na Théře (...), ani to není demokracie, když vládou bohatí díky své početní převaze, jako za starých časů v Kolofónu (...), ale demokracie je tehdy, když v čele vlády jsou svobodní a nezámožní, kteří tvoří většinu, oligarchie pak, když v jejím čele jsou bohatí a urozenější, kterých je menšina. (Pol., IV, 4, 1290b 7–20; řec. Rackham, 1932/1998, s. 290 a 292; srov. Kříž, 1939/2009, s. 140; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 140–141; Špaňár, 1988/2006, s. 145; Pellegrin, 1990/2015, s. 288)

Jaké jsou definiční znaky demokracie a oligarchie?

Komentář Richarda G. Mulgana (viz Mulgan, 1998, s. 82–84) lze shrnout (pro větší přehlednost jeho jednotlivé body očísloji) takto:

1. Ve IV. knize *Politiky* Aristotelés změnil stanovisko, „neboť tvrdí, že *obě kritéria jsou podstatná*; oligarchie znamená zároveň vládu několika a bohatých, demokracie vyžaduje vládu jak mnoha, tak chudých“ (Mulgan, 1998, s. 82; zvýraznil M. N.). V důsledku toho však nelze postihnout výjimky, kdy bohatých je mnoho a chudých málo, a proto toto změněné Aristotelovo stanovisko kritizují William L. Newman (1834–1923) a Ernest Barker (1874–1960).

2. Tento předchozí problém sice nenastal v původním Aristotelově řešení, ale „původní řešení jeden problém řeší a zároveň vytváří jiný, stejně obtížný, přinejmenším v souvislosti s demokracií“ (Mulgan, 1998, s. 83). Je-li totiž demokra-

⁴³ Špaňár to podle mého názoru překládá nesprávně: „Aj keby se úřady rozdeľovali podľa veľkosti, ako je to podľa niektorých v Etiópii, alebo podľa krásy, *bola by to oligarchia*, lebo počet krásnych aj veľkých je malý.“ (Špaňár, 1988/2006, s. 145; zvýraznil M. N.)

⁴⁴ Podle Hérodota.

⁴⁵ Tj. bohatstvím a svobodou. „Demokracie jako vláda všech zakládá svou oprávněnost na *svobodě*, nikoli na chudobě, protože oprávnění k vládě je důvěrohodnější, pokud je založeno na výtečnosti spíše než na vadě či nedostatku.“ (Strauss, 2007, s. 44; zvýraznil M. N.). To, že většinu svobodných lidí tvoří prakticky ve všech obcích chudí, a že tudíž demokracie je vládou chudých, je „shodou okolností“, uvádí tamtéž Leo Strauss.

cie vládou chudých a je-li jejím převládajícím principem svoboda, existuje podstatná souvislost mezi demokracií a velkým množstvím.

3. Druhé řešení, v němž jsou obě kritéria podstatná, vlastně není nevyhovující, pokud uznáme, že „konkrétní případ může mít charakteristické rysy, jež přísluší více než jednomu obecnému typu. Zřízení, v němž vládne bohatá většina nebo chudá menšina, bude z jednoho hlediska oligarchií a z druhého demokracií.“ (Mulgan, 1998, s. 83)

Já navrhuji jinou interpretaci. Opět její jednotlivé kroky očísloji.

1. Aristotelés nejprve jasně vysvětluje, že definovat demokracii jako vládu velkého množství a oligarchii jako vládu malého množství, jak se to občas děje, je chybné. Proč? Následují jeho argumenty opírající se o čtyři případy, z nichž tři jsou myšlené:

a. Kdyby vládla většina (tisíc) bohatých menšině (tří set) chudých, „nikdo by asi nemohl tvrdit, že žijí v demokracii“.

b. „Podobně také kdyby chudých bylo málo, ale byli by silnější než zámožná většina, nikdo by asi ani to nenazval oligarchií.“

c. Jinak bychom přece museli mít oligarchii, kdyby vládli vysocí, kterých je jen menšina,

d. nebo kdyby vládli krásní, kterých je také jen menšina.

2. „Spíše se tedy musí říci, že demokracie je tehdy, když vládnou svobodní, oligarchie pak, když vládnou bohatí, ale svobodných bývá mnoho, zatímco bohatých jen málo.“ Zdůrazňuji, že doposud je celá argumentace v souladu s původním Aristotelovým řešením.

3. Definovat demokracii jako vládu svobodných a oligarchii jako vládu bohatých není sice chybné, ale nestačí to, je to neúplné, neboť demokracie i oligarchie se skládají z více částí a nelze je tedy určovat jen na základě jednoho znaku.

4. Argumentace se následně opírá o dva případy, tentokrát však nejsou myšlené, ale historicky se reálně vyskytovaly, alespoň podle Aristotela. Začnu tím druhým, který je jednodušší:

a. „Když vládnou bohatí díky své početní převaze, jako za starých časů v Kolofónu, *není to demokracie*.“

Toto je však přece stále argument ve prospěch *původního* Aristotelova stanoviska, podle něhož demokracii nelze definovat jako vládu velkého množství. Není tedy nijak v rozporu s původním pojetím, že jde v takovém případě *spíše o oligarchii*, protože tam vládnou bohatí, i když je jich většina.

Kdyby byly opravdu oba znaky (bohatství a malé množství pro oligarchii, svoboda a velké množství pro demokracii) *stejně podstatné*, jak soudí mj. Mulgan, pak bychom v této fázi argumentace očekávali, že Aristotelés napíše, že když vládnou bohatí, kteří však tvoří většinu, *není to oligarchie*, protože je to vláda většiny.

b. „Není demokracie tam, kde jen několik málo svobodných vládne nad většinou nesvobodných, jako v Apollónii v Iónském moři a na Théře.“

V těchto dvou historických případech nejde o vládu malého množství chudých a svobodných nad většinou bohatých, jak bychom mohli očekávat podle Mulgana, ale o vládu malého množství svobodných nad většinou *nesvobodných*. „Svobodní“ tam představovali nikoli chudé, ale „urozené, kteří byli prvními zkladateli“. Proto, že vládli urození, nešlo o demokracii, nikoli proto, že vládnoucích bylo málo.

5. „Demokracie je tehdy, když v čele vlády jsou svobodní a nezámožní, kteří tvoří většinu, oligarchie pak, když v jejím čele jsou bohatí a urozenější, kterých je menšina.“

Jak je vidět z tohoto citátu, Aristotelova *doplňená* definice demokracie a oligarchie není složena ze dvou stejně podstatných znaků, jak uvádí Mulgan, ale ze *tří* znaků (pro oligarchii je to vláda bohatých, urozených a malého množství, pro demokracii je to vláda svobodných, nezámožných a velkého množství). Jeden z těchto znaků lze považovat za základní, resp. převažující (pro oligarchii je to bohatství, pro demokracii svoboda), proto jsou bohatství v oligarchii a svoboda v demokracii uvedeny na prvním místě. Můžeme tedy, zdá se mi, i nadále považovat výjimku vlády bohatých, kteří tvoří velké množství, *spíše za oligarchii*, podobně i výjimku vlády chudých a svobodných, kteří představují jen menšinu, *spíše za demokracii*. Shrnutí a potvrzení: Aristotelés své „původní řešení“ zcela neopouští, jen ho doplňuje.

Představují demokracie a oligarchie dokonale „symetrické“ deviace?

Jak demokracie, tak oligarchie mají podle Aristotela celkem čtyři typy, které řadí od nejmírnějšího (a tedy podle něho nejméně špatného) typu k nejextrémnějšímu (tedy nejhoršímu) typu. Aristotelés stále zdůrazňuje, že nejhorší (čtvrté) typy demokracie a nejhorší (čtvrté) typy oligarchie si odpovídají a odpovídají také tyranii, která podle něho spojuje nejhorší prvky, postupy a principy extrémní demokracie a extrémní oligarchie. Analogicky i nejmírnější typy demokracie a oligarchie jsou poměrně blízké nejenom jedna druhé, ale i některým „správným“ formám vlády: nejmírnější typ demokracie⁴⁶ je blízký zejména politei („ústavní demokracii“) a nejmírnější typ oligarchie je blízký zejména „takzvané“ aristokracii.

Neznamená to však, že je podle Aristotela mezi demokraciemi a oligarchiemi dokonalá „symetrie“. Je naopak zřejmé, že Aristotelés považuje demokracii

⁴⁶ Jaké jsou typy demokracie, Aristotelés vykládá nejprve ve 4. kapitole IV. knihy *Politiky* (a pak v 5. kapitole, jaké jsou druhy oligarchie). Druhou typologii demokracií (a pak oligarchií) najdeme v 6. kapitole IV. knihy. První typologie je založena na tom, jaké jsou formální podmínky přístupu k „úřadům“ (vládním funkcím), druhá typologie na tom, kdo nejvyšší moc fakticky vykonává. Z důvodu, který vysvětluji dále, vycházím z toho, že nejen v druhé, ale i v první typologii jsou podle Aristotela jen čtyři typy demokracie.

za méně špatnou než oligarchii a za nejméně špatnou ze tří zvrhlých režimů (viz Pol. IV, 2, 1289b 2–5; řec. Rackham, 1932/1998, s. 282; srov. Kříž, 1939/2009, s. 137; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 136; Špaňár, 1988/2006, s. 141–142; Pellegrin, 1990/2015, s. 282; Francotte/Loicq-Berger, 2014, s. 482). Mezi jiným proto, že demokracie je politei (republice), tj. nejstabilnější formě vlády, která je nejlepší pro většinu obcí a pro většinu lidí, bližší než oligarchie. Nelze se pak divit, že demokracie je také stabilnější než oligarchie a že je méně vystavena „nepokojům“, jak jsem upozornil výše. V neposlední řadě Aristotelova původní definice „občana“ je takřikajíc šita na míru demokracii⁴⁷, což není náhoda. Koneckonců vláda lidu je podle Aristotela téměř nevyhnutelná jako důsledek sociálního vývoje.⁴⁸

Základem asymetrie mezi demokracií a oligarchií je však podle Aristotela to, že zatímco bohatí (stoupenci oligarchie) se chtějí ve všem nad chudými vyvýšit, chudým (stoupencům demokracie) stačí se bohatým ve všem vyrovnat, jak na to poukazuje zejména Jean Terrel ve své pozoruhodné knize o Aristotelově *Politice*. K tomu je třeba zmínit, co je podle Aristotela „první demokracie“.

Demokracie je předně ta ústava/forma vlády, v níž je dokonale uskutečněna rovnost. Rovnost podle zákona této demokracie znamená, že nikdo, ať je bohatý nebo chudý, nemá přednost před druhým a že žádný z nich není nejvyšším pánem, ale oba jsou na tom stejně. Když je tedy nejvíc svobody a rovnosti v demokracii, jak se někteří domnívají, bude to nejspíš tím, že všichni mají na vládě státu rovný podíl. Poněvadž však má lid většinu a většina rozhoduje, musí být toto zřízení demokracií. (Pol. IV, 4, 1291b 30–37; řec. Rackham, 1932/1998, s. 300; srov. Kříž, 1939/2009, s. 143; Pellegrin, 1990/2015, s. 293; Barker/Stalley, 1995/2009, s. 144; Špaňár, 1988/2006, s. 148)

Tento výrok o „první demokracii“ (δημοκρατία πρώτη) vybočuje z ostatních popisů typů demokracie. Zní mimochodem velmi „moderně“. Počítáme-li tuto „formu“, dělá to dohromady pět typů demokracie, zatímco jeho pozdější klasifikace demokracií, která je v 6. kapitole IV. knihy *Politiky*, má jen čtyři typy. Všechny ostatní formy demokracie lze dost snadno zharmonizovat se čtyřmi odpovídající-

⁴⁷ Aristotelés to sám uvádí: „Proto občan, jak jsme ho definovali, jím bude nejspíš v demokracii, v ostatních ústavách/režimech jím sice být může, ale nemusí. V některých [režimech] totiž lid vlastně není/podle Kříže: lid nemá žádnou moc/, ani tu nebývají pravidelné sněmy/lidová shromáždění, ale jen zvlášť svolávané schůze rady, rozepře pak soudí zvláštní soudci/podle Pellegrina: specializované instance/...“ (Pol. III, 1, 1275b 5–8; řec. Rackham, 1932/1998, s. 176; srov. Francotte/Loicq-Berger, 2014, s. 443; Kříž, 1939/2009, s. 101; Pellegrin, 1990/2015, s. 208)

⁴⁸ „Když se pak/nyní obce zvětšily, nebylo už ani snadné, aby vznikl jiný ústavní režim než demokracie.“ (Pol. III, 15, 1286b 20–21; řec. Rackham, 1932/1998, s. 260; srov. Pellegrin, 1990/2015, s. 264; Kříž, 1939/2009, s. 129; Francotte/Loicq-Berger, 2014, s. 473). „Nyní“ je mj. podle Jeana Aubonneta („maintenant“) a podle Thomase Alana Sinclaira („now“). Viz (Aubonnet, 1993/2007, s. 108; Sinclair, 1962/1976, s. 141).

cími typy v druhé Aristotelově typologii demokracií, nikoli však tuto první „formu“. Pokud bychom ji počítali, zmizela by v důsledku toho také „symetrie“ mezi čtyřmi deviacemi demokracie a odpovídajícími čtyřmi deviacemi oligarchie.

Lze si tedy klást otázku, zda „první demokracii“ máme vůbec považovat za jeden z typů demokracie. Terrel (2015, s. 201–208) uvádí, že jde o „projekt“, mohli bychom říci „ideální typ“, nikoli o konkrétní historickou formu demokracie.⁴⁹ Proto je uvedena na prvním místě a odtud také „předně“.

To, co je první, je tento záměr (visée), jak je vepsán ve starším jménu *isonomie* (isonomie), prvním jménu, které vláda mnohých získala od těch, kteří po ní toužili, kdežto slovo „demokracie“ mělo zprvu hanlivý přízvuk, a nemohli ho tedy použít. (...) Aristotelés popisuje tento ideální typ, aniž by prozatím vyslovil jakoukoli kritiku. Ostatně když na počátku III. knihy [*Politiky*] definoval *skutečného občana*, vyšel právě z tohoto záměru a sám ho převzal v 11. kapitole IV. knihy i v VII. knize, kde definoval politické společenství jako společenství *podobných*. (Terrel, 2015, s. 203–204; zvýraznil M. N.)

Jak uvádí Terrel, mezi demokracií a oligarchií tedy existuje „základní asymetrie“ (dissymétrie fondamentale) v tom smyslu, že proti oligarchii nelze stavět její vlastní princip, neboť bohatí budou vždycky chtít ovládat chudé.⁵⁰ Naopak proti zvrhlým demokraciím lze klást jejich první záměr rovnosti. „Většinové pravidlo, důsledek egalitárního principu, nevede totiž k rovnosti mezi nemajetnými a zamožnými, tj. ke sledovanému cíli [demokracie], ale naopak k nadvládě nemajetných.“ (Terrel, 2015, s. 207) „Čistá“ demokracie se tak velmi vzdaluje svému vlastnímu cíli nebo záměru, a je jí proto třeba „míchat“ s prvky, postupy a principy oligarchie, aby se tomu svému vlastnímu cíli přiblížila.

Závěr

V rámci „pozitivního“ přístupu jsou v Aristotelově *Politice* analyticky základními a empiricky nejrozšířenějšími politickými režimy demokracie a oligarchie, dále pak tam značnou roli hrají režimy („ústavy“) smíšené, které z prvků, postupů a principů demokracie a oligarchie vznikají jejich „míšením“. Mezi takto smíšenými režimy má zvláštní postavení⁵¹ politeia neboli republika, která je nejlepším režimem „pro většinu obcí a pro většinu lidí“. Carl Schmitt a nověji poněkud od-

⁴⁹ Lze tudíž soudit, že nejen v druhé, ale i v první typologii jsou podle Aristotela jen čtyři druhy demokracie.

⁵⁰ Jak zdůrazňuje Aristotelés, „rovnost a právo/spravedlnost hledají vždy slabší; ti, kdo mají moc, pranic na to nedbají“ (Pol. VI, 3, 1318b 4–5; řec. Rackham, 1932/1998, s. 496; srov. Kříž, 1939/2009, s. 213).

⁵¹ Ještě důležitější než „takzvaná“ aristokracie, která se jí podobá.

lišně Bernard Manin právem spojuje tento Aristotelův smíšený režim s dnešními reprezentativními demokraciemi, jak jsem se snažil ukázat. Zvláště se pak zaměřuji na to, jak na různých místech Aristotelés „pozitivně“ demokracii a oligarchii vymezuje a odlišuje. Podrobně přitom zdůvodňuji novou interpretaci, jak chápat Aristotelovu definici demokracie a oligarchie. Tato interpretace se výrazně liší od interpretace standardní, kterou formuloval mj. Richard G. Mulgan. Na rozdíl od Mulgana a jeho předchůdců jsem se snažil doložit, že Aristotelés neopustil svou původní definici demokracie a oligarchie, založenou na svobodě v případě demokracie a na bohatství v případě oligarchie, ale jen ji doplnil. V návaznosti na Jeana Terrela dále upozorňuji, že podle Aristotela demokracie a oligarchie nejsou zdaleka tak „symetrické deviace“, jak by se z některých analýz v *Politice* mohlo zdát, ale že naopak mezi demokracií a oligarchií existuje „základní asymetrie“.

MIROSLAV NOVÁK je profesor politologie, který v letech 1990–2014 působil na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V současné době přednáší na vysoké škole AMBIS a na University College Prague (oboje v Praze). Věnuje se zejména komparativní politologii, mj. stranickým systémům a typům demokracie. Jeho prozatím poslední knižní monografií je *Pražské jaro 1968: Přerušená revoluce?* (Praha: Academia, 2021). V dubnu 2023 vyšlo 3. vydání *Úvodu do studia politiky* (Praha: Karolinum, 2023), jehož je editorem. ORCID: 0000-0002-9295-9272

Literatura

- Aristote. (1977). *La Politique* (upravený a adaptovaný⁵² překlad Ch. Millona editoval M. Prélot). Denoël/Gonthier. (Pův. vyd. 1950) Označuji v textu jako: Prélot, 1950/1977.
- Aristote. (1995). *La Politique* (přeložil J. Tricot). Vrin. (Pův. vyd. 1962) Označuji v textu jako: Tricot, 1962/1995.

⁵² Marcel Prélot, už výše představený francouzský ústavní právník a profesor politické vědy, se rozhodl přerozdělit a upravit tuto verzi Aristotelovy *Politiky* tak, aby pokud možno zmizely četné nedokonalosti dané jejím literárním druhem (jde o pouhé nedokončené poznámky, není to tedy dílo skutečně připravené autorem k vydání) a stavem „originálních“ verzí, které máme dnes k dispozici. Neomezil se jen na to, že podobně jako mnozí před ním (a další po něm, ze současných specialistů například Peter L. Philips Simpson roku 1997) VII. a VIII. knihu *Politiky* přemístil, takže se z nich staly knihy IV. a V. Navíc ještě z II. knihy věnované kritické analýze Aristotelových předchůdců, jakož i některých v té době proslulých režimů („ústav“) vytvořil jen pět „příloh“ na konci za vlastním dílem; zrušil nebo radikálně omezil všelijaké kostrbaté přechody mezi tématy a různá opakování, návraty k tématu či varianty jednoho a téhož. Celou *Politiku* pak rozdělil jen na čtyři základní části týkající se (1) domácnosti, (2) občana a státu, (3) politické vlády a (4) revolucí a udržování režimů.

- Aristote. (1997). *Ethique à Nicomaque* (přeložil J. Tricot). Vrin. (Pův. vyd. 1990). Označuji v textu jako: Tricot, 1990/1997.
- Aristote. (2007). *La Politique* (přeložil J. Aubonnet). Gallimard, collection Tel. (Pův. vyd. 1993) Označuji v textu jako: Aubonnet, 1993/2007.
- Aristote. (2014). *Politique* (přeložili A. Francotte, M.-P. Loicq-Berger). In Aristote, ed. R. Bodéüs, *Œuvres. Éthiques, Politique, Rhétorique, Poétique, Métaphysique* (s. 375–628). Gallimard, collection „Bibliothèque de la Pléiade“. Označuji v textu jako: Francotte/Loicq-Berger, 2014.
- Aristote. (2014). *Ethique à Nicomaque* (přeložil R. Bodéüs). In Aristote, ed. R. Bodéüs, *Œuvres. Éthiques, Politique, Rhétorique, Poétique, Métaphysique* (s. 3–259). Gallimard, collection „Bibliothèque de la Pléiade“. (Pův. vyd. 2004) Označuji v textu jako: Bodéüs, 2014.
- Aristote. (2015). *Les Politiques* (3. vyd. označené jako „nové“, přeložil P. Pellegrin). Flammarion. (Pův. vyd. 1990) Označuji v textu jako: Pellegrin, 1990/2015.
- Aristoteles. (1888). *Ethika Nikomachova* (přeložil P. J. Vychodil, O. S. B.). Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských. Označuji v textu jako: Vychodil, 1888.
- Aristotelés. (1895). *Politika* (přeložil P. J. Vychodil). J. Otta. Označuji v textu jako: Vychodil, 1895.
- Aristotelés. (1999). *Politika I* (přeložil M. Mráz). Oikoymenh. Označuji v textu jako: Mráz I, 1999.
- Aristotelés. (2004). *Politika II* (přeložil M. Mráz). Oikoymenh. Označuji v textu jako: Mráz II, 2004.
- Aristotelés. (2006). *Politika* (přeložil J. Špaňár). Kalligram. (Pův. vyd. 1988) Označuji v textu jako: Špaňár, 1988/2006.
- Aristotelés. (2009). *Politika* (přeložil A. Kříž). Rezek. (Pův. vyd. 1939) Označuji v textu jako: Kříž, 1939/2009.
- Aristotelés. (2013). *Etika Nikomachova* (přeložil A. Kříž). Rezek. (Pův. vyd. 1937) Označuji v textu jako: Kříž, 1937/2013.
- Aristotle. (1976). *The Politics* (přeložil T. A. Sinclair). Penguin. (Pův. vyd. 1962) Označuji v textu jako: Sinclair, 1962/1976.
- Aristotle. (1998). *Politics* (přeložil H. Rackham). Harvard University Press, Loeb Classical Library. <https://doi.org/10.4159/DLCL.aristotle-politics.1932> (Pův. vyd. 1932) Označuji v textu jako: Rackham, 1932/1998.
- Aristotle. (1999). *Politics* (přeložil B. Jowett). Batoche Books. (Pův. vyd. 1885). <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00259310> Označuji v textu jako: Jowett, 1885/1999 a cituji podle stránkování v této internetové elektronické verzi.
- Aristotle. (2009). *Politics* (přeložil E. Barker, rev. R. F. Stalley). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00258611> (Pův. vyd. 1995) Označuji v textu jako: Barker/Stalley, 1995/2009.
- Aristotle. (2009). *The Nicomachean Ethics* (přeložil, revidoval, úvod a poznámky napsal W. D. Ross). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00258622> (Pův. vyd. 1980). Označuji v textu jako: Ross/Brown, 1980/2009.
- Aristotle *Politics* III–IV. (1995). (přeložil R. Robinson). Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00259307> (Pův. vyd. 1962) Označuji v textu jako: Robinson, 1962/1995.
- Aristotle's *Politics*. (2013). (2. vyd.) (přeložil, úvod, poznámky a glosář napsal C. Lord). University of Chicago Press. (Pův. vyd. 1984) Označuji v textu jako: Lord, 1984/2013.
- Berg-Schlosser, D. a Stammen, T. (2000). *Úvod do politické vědy* (přeložil R. Kučera). Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.

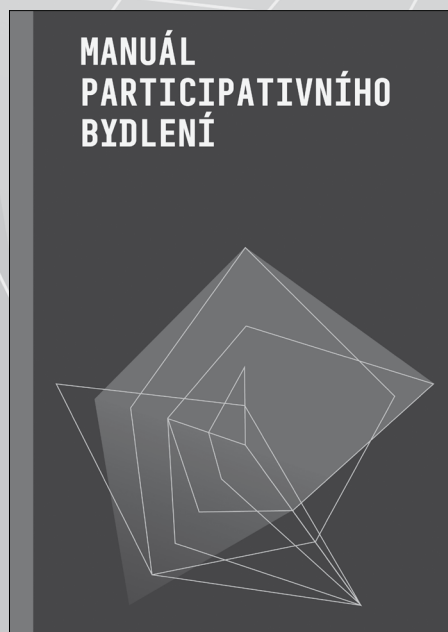
- Braun, E. (1967). Die Theorie der Mischverfassung bei Aristoteles. *Wiener Studien. Zeitschrift für klassische Philologie und Patristik*, Neue Folge – Band 1 (80. Band), 79–89.
- Filmer, R. (1991). *Observations upon Aristotles Politiques, Touching Forms of Government* (Pův. vyd. 1652). In J. P. Sommerville (ed.), *Patriarcha and Other Writings*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812644>
- Friedrich, C. (1941). *Constitutional Government and Democracy* (2. vyd.). Ginn.
- Friedrich, C. (1963). *Man and His Government*. McGraw Hill.
- Grubellier, M. a Pellegrin, P. (2002). *Aristote. Le philosophe et les savoirs*. Seuil.
- Jínek, J. (2017). *Obec a politično v Aristotelově myšlení*. Oikoymenh.
- Manin, B. (1996). *Principes du gouvernement représentatif*. Flammarion, collection Champs / Flammarion. (Pův. vyd. 1995)
- Manin, B. (2022). *Principy reprezentativní vlády* (přeložila z angl. překladu A. Kudrnová). Karolinum.
- Miller, F. D. (1995). *Nature, Justice, and Rights in Aristotle's Politics*. Oxford University Press.
- Moraux, P. (1965). Quelques apories de la politique et leur arrière-plan historique. In R. Stark, D. Allan, P. Aubenque, P. Moraux, R. Weil, G. J. D. Aalders a O. Gigon, *La „Politique“ d'Aristote* (s. 125–148). Entretiens sur l'antiquité classique, tome XI. Fondation Hardt.
- Mulgan, R. G. (1998). *Aristotelova politická teorie* (přeložil M. Mocek). Oikoymenh.
- Novák, M. (2001). Aristotelova politická sociologie a moderní reprezentativní demokracie. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 37(4), 405–424. <https://doi.org/10.13060/00380288.2001.37.4.02>
- Novák, M. (2016). L'Europe politique et l'avenir de la démocratie. In Y. C. Zarka, P. Perrineau a A. Laquière (eds.), *L'Union européenne entre implosion et refondation* (s. 43–56). Edition Mimésis, collection Philosophie et Société. https://www.researchgate.net/publication/311665380_L'Europe_politique_et_l'avenir_de_la_democratie
- Novák, M. (2017). Giovanni Sartori: politický sociolog pluralismu. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 53(2), 290–299. <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2017/02/10.pdf>
- Novák, M. (2018). Sociopolitické změny, povstání, převraty, revoluce a jejich předcházení: pokus o rekonstrukci Aristotelovy koncepce. *Acta Politologica*, 10(1), 86–138. <https://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/001504.pdf>
- Pellegrin, P. (2003). La Politique d'Aristote: unité et fractures. Eloge de la lecture sommaire. In P. Aubenque (ed.), *Aristote Politique. Etudes sur la Politique d'Aristote* (s. 3–34). Presses universitaires de France.
- Platón. (1997). *Zákony* (přeložil F. Novotný). Oikoymenh. Označuji v textu jako: Novotný, 1997.
- Popper, K. R. (1994). *Otevřená společnost a její nepřátelé. I Uhranutí Platónem* (přeložil M. Calda). Oikoymenh.
- Popper, K. R. (1998). *Život je řešení problémů: o poznání, dějinách a politice* (přeložili J. Kohout a E. Stuchlíková). Mladá Fronta.
- Popper, K. R. (2003). *Open Society and Its Enemies. Vol. I: The Spell of Plato*. Routledge Classics. (Pův. vyd. 1945)
- Prélot, M. (1966). *Histoire des idées politiques* (3. vyd.). Dalloz. (Pův. vyd. 1959)
- Sartori, G. (1987). *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham House Publishers.
- Sartori, G. (1993). *Teória demokracie* (přeložili M. Oravcová, L. Kovačič a P. Baker). Archa.
- Schmitt, C. (1928). *Verfassungslehre*. Dunkler & Humblot.
- Strauss, L. (2007). *Obec a člověk* (přeložil M. Mocek). Oikoymenh.

- Svoboda, F. (2014). České a slovenské aristotelské bádání. *Aither*, 6(11), 52–75.
<https://doi.org/10.5507/aither.2014.006>
- Terrel, J. (2015). *La Politique d'Aristote. La démocratie à l'épreuve de la division sociale*. Vrin.
- Wolff, F. (1997). *Aristote et la politique*. Paris: Presses universitaires de France. (Pův. vyd. 1991)

Masarykova univerzita vydala

MANUÁL PARTICIPATIVNÍHO BYDLENÍ

Jan Malý Blažek, Jana Kubcová,
Tomáš Hoření Samec, Anna Vinklárková,
Lukáš Houser (eds.)

Nedostupnost bydlení se dotýká stále více obyvatel. Receptem na řešení není jedna konkrétní cesta, ale kombinace různých opatření a vytváření nových forem bydlení. Mezi taková řešení patří i participativní bydlení, v němž obyvatelé spolupracují s dalšími domácnostmi a zapojují se do přípravy a provozu bydlení. Sousedská spolupráce a sdílení některých aspektů bydlení může přinést ekonomické, sociální i ekologické benefity. Participativní bydlení ale není jen o spolupráci sousedů. Z obyvatel se koordinací s dalšími domácnostmi stává jeden z důležitých aktérů výstavby a správy bydlení. Cílem manuálu je pomoci zájemcům realizovat ve spolupráci s dalšími domácnostmi projekt participativního bydlení.

Masarykova univerzita

Brno 2023

122 s.

ISBN (print) 978-80-280-0476-7

ISBN (pdf) 978-80-280-0477-4

**MUNI
PRESS**

Publikace je k dispozici na <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2315>

Publikace navazuje na Metodickou příručku participativního bydlení <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2316>

Více informací: www.participativnibydleni.cz